

5. Громадські організації в Україні у 2011 р.: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 157 с.
6. Дослідження існуючого досвіду та законодавства України у сфері фінансування громадських організацій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та приватним сектором. – К.: 2011.
7. Коваленко В. В. Громадські організації в Україні: взаємодія між трьома секторами/. Коваленко В. В., Юлдашев О.О. – К. : МАУП, 2007. – 224 с.
8. Матеріали Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Матеріали сайту Екуменічний соціальний тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esweek.org.ua/vidsotkova-filantropija>
10. Мільтон Фрідман. Капіталізм і свобода / Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. – 320 с.
11. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
12. Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 6.12.2012 № № 5515-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>
13. Про Статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991 № 796-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/796-12>
14. Про фізичні культуру та спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>

УДК 368.031.3:336.722.117.2

Бухтіарова А.Г.,
аспірант*

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ У ПОБУДОВІ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ

Постановка проблеми. На сьогоднішній час у більшості країн світу запроваджено системи страхування вкладів, більшість з яких ґрунтуються на жорсткому регулюванні з боку держави. Становлення даної системи в Україні в умовах ринкової економіки характеризується низкою проблем, наслідки яких приводять найчастіше до втрати грошових коштів вкладників. Україна не перша держава, яка зіткнулася з даною проблемою, тому рекомендації і досвід західних країн у цьому питанні набувають у наші дні особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питання щодо ефективності побудови систем страхування вкладів привертають все більше уваги як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Велика частина публікацій з даної тематики з'являється у роботах фахівців міжнародних фінансових установ, зокрема: А. Юна, М. Коста де Моура, Д. Уокера, А. Мертона та інших. Серед вітчизняних авторів даній проблематиці присвячено роботи В.Д. Базилевича, С.В. Волосович, Н.І. Пашенко, Ю.Б. Рубіна, Г.Е. Ходанчик. Заслугує на особливу увагу той факт, що у більшості робіт питання щодо ролі держави та визначення сфери її впливу на функціонування системи страхування вкладів в країні залишаються малодослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі держави у побудові ефективної системи страхування вкладів, ґрунтуючись на міжнародному досвіді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Надаючи всім особам, які знаходяться на території держави, право на вільне здійснення підприємницької та іншої не забороненої законом економічної діяльності (а саме – вкладення своїх коштів у банки та фінансово-кредитні установи з метою отримання доходу у вигляді відсотків по вкладу), держава не покладає на себе обов'язок гарантувати кожному отримання доходу від такої діяльності.

Елемент підприємницького ризику присутній у будь-якому вкладенні коштів, у тому числі і при укладанні договору банківського вкладу. Однак, оскільки банківська діяльність, здійснювана в

* Науковий керівник: Школьник І.О. – д.е.н., професор

приватних інтересах, має разом з тим і публічне значення – забезпечення економіки інвестиційними ресурсами, держава має прагнути до мінімізації даних ризиків. Для цього діє система нагляду за банківською діяльністю і створюється система страхування вкладів.

Разом з тим, уніфікація банківського та фінансового законодавства і процес глобалізації світової економіки дозволяє виявити основні тенденції в побудові даних систем. Будь-яка система страхування вкладів складається з різних характеристик, на нашу думку, найважливішими з них є:

- охоплення кредитних організацій і видів вкладів;
- визначення розмірів страхового відшкодування;
- роль держави, центрального банку та комерційних банків у створенні та управлінні фондом страхування вкладів;
- розподіл витрат, пов'язаних зі страхуванням вкладів (джерела формування страхового фонду);
- роль (функції) системи страхування вкладів в роботі з проблемними банками [1].

Від того, які шляхи обрані в окремих країнах для вирішення перелічених питань, залежить і модель побудови системи страхування депозитів.

Загалом, у міжнародній практиці виділяють шість основних моделей участі держави в системі страхування вкладів, які представлено на рис. 1.

Так, у переважній більшості країн світу, зокрема, Канаді, США, Великобританії, Японії та Болгарії, системи страхування депозитів створені державою, а участь у них для банків носить обов'язковий характер. У Європейському Союзі створення обов'язкової системи страхування депозитів передбачається спеціальною Директивою Європейського Парламенту та Ради «Про системи гарантування депозитів» [5].

Системи, побудовані за таким принципом, розглядаються державою як необхідний елемент підтримки стабільності банківського сектора і платіжної системи, а також як інструмент запобігання раптової паніки серед вкладників при виникненні непередбачених економічних подій.

Варто відмітити, що створення обов'язкової системи відбувається на підставі спеціального закону, що визначає її основні параметри, форми участі банків і держави в її діяльності, розміри виплат вкладникам, порядок утворення резервів системи та інші істотні умови. Побудова такої системи розглядається як створення фінансового механізму відшкодування шкоди клієнтам банків та прийняття державою відповідальності за його функціонування, що робить істотний вплив на зростання довіри до кредитних інститутів. Так як цілі створення системи страхування вкладів, носять суспільно значимий характер, то в нормативних актах спеціально обумовлюються заходи публічного контролю, підзвітності, прозорості її діяльності [6].

На таких принципах у США діє Федеральна корпорація страхування депозитів, у Великобританії – Страховий фонд депозитів, у Болгарії – Фонд гарантій банківських вкладів, у Фінляндії – Фонд гарантування депозитів.

Створені законодавчо системи страхування вкладів служать дієвим інструментом для реалізації державної політики, у сфері регулювання банківської діяльності, дозволяючи збалансувати інтереси власників і менеджерів банків, вкладників, регулюючих органів та політиків.

Заслугує на увагу той факт, що принцип обов'язкової участі комерційних банків у загальній системі страхування вкладів носить основоположне значення для забезпечення фінансової стійкості, при цьому зменшуючи фінансове навантаження на конкретний банк або фінансово-кредитну установу при формуванні резервів для даної системи.

На противагу обов'язковій системі, у ряді країн застосовується добровільна система гарантування вкладів, рішення про участь в якій приймається банком або фінансово-кредитною установою самостійно (добровільно). Однак, на думку більшості експертів, добровільна система несе в собі великі ризики фінансової нестійкості. Подібна система застосовується в таких країнах як Швейцарія, Філіппіни, Тайвань, Шрі-Ланка, Домініканська Республіка [7].

Держава не втручається в діяльність добровільних систем і не надає їм фінансову підтримку. Фонди для виплат вкладникам формуються виключно за рахунок внесків банків-учасників.

Однак, нерідко така система має замаскований обов'язковий характер. У ряді випадків, при відмові від участі в даній системі, банк або фінансово-кредитна установа змушена надавати додаткове страхове забезпечення по вкладах (це може бути умовою видачі ліцензії на право проведення депозитних операцій).

Варто відмітити, що і у країнах з добровільною участю, практично всі банки воліють входити до системи страхування. Це диктується як міркуваннями конкурентоспроможності, так і міцно усталеними «правилами гри».

Рада Європи відповідно до прийнятої 16 травня 1994 р. директиви у сфері систем гарантування банківських вкладів [5], рекомендує всім країнам використовувати обов'язковий принцип участі фінансових інститутів, що займаються залученням вкладів і здійснюють кредитну діяльність у системі страхування вкладів.

Рис. 1. Моделі участі держави в системі страхування вкладів

Джерело: складено автором на основі [2, 3, 4]

Саме у світлі названої директиви провідні західноєвропейські країни – Франція, Німеччина та Італія – ввели систему обов'язкової участі у системі гарантування вкладів для банків та фінансово-кредитних установ, тоді як на початку 90-х років у цих країнах дана система була заснована на принципі добровільної участі.

Як випливає з узагальнення матеріалів про діяльність систем страхування вкладів, побудова ефективної і стійкої системи неможлива без значного фінансового внеску держави. Причому держава, беручи до уваги публічні завдання системи, надає необхідну підтримку не тільки на етапі її створення, але і в поточному режимі заповнюючи дефіцит своїх резервів.

Необхідність участі держави зумовлюється розміром ризиків, які несуть клієнти банків-учасників системи захисту депозитів.

Фінансова участь держави у фонді страхування вкладів може приймати наступні форми [8]:

- надання страховому фонду всього або частини початкового капіталу для початку функціонування системи (в Японії держава надала фонду дві третини початкового капіталу, в Греції, Індії та Філіппінах вона внесла весь оплачений капітал);

- здійснення регулярних внесків до страхового фонду (в Іспанії держава вносить рівні суми з банками-учасниками, в Індії вона зобов'язалася поповнювати страховий фонд по мірі необхідності, в Аргентині держава у разі необхідності приймає особливе рішення про поповнення фонду);

- держава акумулює і направляє резервні кошти для підтримки роботи фонду (в США законодавчо ФКСД надано право запозичувати у держави, в Індії і Туреччині центральні банки приймають на себе зобов'язання по підтриманню страхового фонду, в ряді країн держава надає страховому фонду пряму або непряму гарантію його запозичень на ринку капіталів).

Прийнято вважати, що фінансові резерви, якими володіє система, повинні покривати до 5 % застрахованих депозитів. На етапі створення системи одномоментне акумулювання коштів у такому обсязі лише за рахунок внесків банків неможливо без шкоди для їх ліквідності і стійкості. Передбачається, що надалі система страхування депозитів повинна забезпечувати своє фінансування за рахунок внесків банків. Відзначимо, що принцип самофінансування системи страхування депозитів є основоположним.

Надання державою початкового капіталу системи може відбуватися як за рахунок коштів уряду, так і за рахунок коштів центрального банку.

Одночасно з початковим фінансуванням у зарубіжній практиці закладаються механізми державної підтримки системи в кризових ситуаціях. Метою цього є запобігання банкрутства самої системи страхування вкладів, економія її ресурсів і збереження до неї довіри, втрата якої може мати вкрай несприятливий вплив на економіку і суспільство. Можливість надання прямої фінансової підтримки системі страхування внесків з боку монетарної влади присутні у переважній більшості країн, що мають подібні системи (зокрема, у 53 державах) [2].

В умовах кризових явищ у банківському секторі з усією очевидністю може виникнути дефіцит фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні системи. Для його подолання зарубіжна практика передбачає різні форми екстрених бюджетних асигнувань. Крім того, в залежності від ситуації в багатьох країнах агентству, керуючому системою страхування депозитів, надана можливість, позичати кошти на фінансовому ринку шляхом випуску боргових цінних паперів або у центрального банку як кредитора останньої інстанції. У цьому випадку уряд гарантує дане запозичення.

Однак, вибір конкретних механізмів у кінцевому рахунку залежить від фінансових можливостей держави. У Швеції, Фінляндії, Норвегії, Японії, Південній Кореї на цілі розрахунків із вкладниками були виділені значні бюджетні асигнування та надані державні гарантії повернення коштів.

На користь системи страхування вкладів були перерозподілені бюджетні кошти у Чилі, Бангладеш, Габоні. У зв'язку з відсутністю власних коштів у Аргентині та Мексиці для підтримки платоспроможності національних банків і забезпечення доступу населення до своїх коштів були залучені масштабні зовнішні позики [1, 3].

В Австрії, у разі повного вичерпання інших джерел фінансування в рамках системи страхування депозитів, допускається емісія облігацій, забезпечених державою. У Данії міністерство економічної діяльності може виступати гарантом надання системі страхування вкладів необхідних додаткових коштів.

У свою чергу, у Великобританії система страхування вкладів може здійснювати запозичення в Банку Англії. В Ірландії, Іспанії, Ісландії, Нідерландах, Фінляндії, у виняткових випадках також можливе запозичення коштів у центрального банку [2]. В Угорщині, в разі необхідності, урядом забезпечуються запозичення державного фонду страхування вкладів у національного банку і на кредитному ринку.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що розвинені країни вже пережили дискусію про необхідність участі держави в страхуванні вкладів і зробили свій вибір, який підтверджує доцільність такого кроку. Проте конкретні механізми фінансової підтримки залежать від цілої групи факторів, у тому числі від фінансових можливостей держави і глибини банківської кризи.

Для цілей побудови гнучкої системи фінансової підтримки найбільш ефективним є варіативний підхід, що враховує різні форми такої підтримки, при безумовному фіксуванні обов'язків держави щодо їх надання.

Система страхування вкладів при настанні страхового випадку повинна володіти відповідними засобами, достатніми для проведення виплат клієнтам банків. Зі світової практики можна виділити два основних підходи щодо їх формування. Перший підхід ґрунтується на фактичному зборі ресурсів. Так, згідно з ним, у разі банкрутства банку інші банки, які приймають участь у даній системі акумулюють необхідні кошти для виплат по вкладам у збанкрутілому банку. Даний сценарій із застосування конкретних резервів використовується частіш за все (проте не в усіх випадках) невеликими (приватними) системами страхування депозитів, які координуються банками-членами (застосовується у Австрії, Бахреїні, Гібралтарі, Голландії, Італії, Люксембурзі, Німеччині, Франції, Швейцарії) [4].

Проте, недолік даного підходу виражається у відсутності конкретних гарантій достатності ресурсів у банків-учасників системи для проведення розрахунків. Так, у разі скрутної ситуації у декількох банках одночасно, у інших банків може забракнути коштів для швидкого створення компенсаційного фонду. Ще однією з проблем для системи такого типу може стати методика визначення розміру обов'язкових внесків, так як надана інформація про рівень прийнятих ризиків і реальний фінансовий стан банків-партнерів не завжди може бути оцінена.

Наступний підхід ґрунтується на створенні спеціалізованого фонду, який повністю підконтрольний фонду страхування вкладів. Фінансування здійснюється за рахунок конкретно визначених платежів з боку банків-партнерів, що дозволить сформувати необхідні кошти для швидкої сплати застрахованих вкладів, для забезпечення участі у відшкодуванні понесених витрат всіма банками-учасниками, це дозволяє здійснити розподіл навантаження на банки, які входять до системи [3; 5].

Крім того, наявність страхового фонду зміцнює довіру населення до здатності системи захистити їхні заощадження. Виходячи з даних причин такий варіант визнається міжнародними фінансовими організаціями та фахівцями у галузі страхування депозитів найбільш вдалим. Він застосовується у США і закріплений у законодавстві багатьох інших країн.

Визначення адекватного розміру фонду вимагає реалістичної оцінки стану банківської системи, обсягу фінансових потреб здатності банків сплачувати необхідні внески без втрати прибутковості, ліквідності та платоспроможності. Базою для розрахунку обов'язкових внесків, визнаних різновидом фіскальних платежів є обсяг депозитів, які підлягають страхуванню. У цю суму зазвичай не включаються міжбанківські депозити.

Розмір внесків, необхідних для підтримки фонду, залежить від стану банківської системи та її перспектив. Ставка внесків коливається по країнах в досить широких межах від 0,015 % суми застрахованих депозитів в рік в Тайвані до 1,5 % в Литві. Як правило, її величина вище в країнах, що розвиваються [6].

Поряд з функціями фонду і використання страхових резервів, системі захисту депозитів в ряді країн надаються наступні повноваження:

- контроль за станом фінансового становища банків-учасників та прийнятими ними ризиками;
- застосування заходів впливу щодо банків-учасників, фінансове становище яких вселяє побоювання;
- надання фінансової підтримки з метою вирішення проблем запобігання неплатоспроможності;
- реалізація процедур закриття неплатоспроможних банків-учасників.

У деяких випадках система страхування депозитів наділяється правом проводити інспекційні перевірки у проблемних банках або звертатися у наглядовий орган з проханням про проведення таких перевірок. Мета всіх перерахованих функцій полягає в мінімізації ризиків системи і витрат держави на її функціонування [4].

Країни Європейського Союзу (зокрема, Бельгія, Данія, Ісландія) передбачають фінансову підтримку з боку держави, яка надається проблемним банкам для порятунку від банкрутства, хоча ступінь і умови подібного втручання різні. Вони включають в себе сприяння у продажу банку, надання коштів або втручання на превентивній основі. В Іспанії діють три фонди захисту депозитів – Фонд гарантування вкладів у банківських установах, Фонд гарантування вкладів у ощадних банках, Фонд гарантування вкладів у кредитних кооперативах. Вони використовуються національним банком з метою реалізації його законодавчо закріплених повноважень щодо підтримання платоспроможності кредитних організацій у разі настання фінансових труднощів і забезпеченню нормального функціонування банківської системи. Фонди, діють в якості агентів Банку Іспанії в процесі реалізації заходів з попередження банкрутства та ліквідації кредитних інститутів. Прийняття фондами заходів відносно того або іншого фінансового інституту, а також їх характер, визначається загальним планом Банку Іспанії з оздоровлення або припинення діяльності неплатоспроможного банку. Використовувані фондами механізми включають в себе пільгове фінансування, реструктуризацію капіталу шляхом об'єднання зі стійким фінансовим інститутом або продажу частини бізнесу, збільшення капіталу кредитної організації, яка відчуває труднощі за рахунок коштів фонду, удосконалення процедур управління і внутрішнього контролю.

У Болгарії Фонд гарантій банківських вкладів наділений правами отримання у наглядового органу інформації, необхідної для оцінки фінансового стану банків-учасників, а також вимоги проведення перевірки в них [3].

Варто зазначити, що життєздатність системи з обмеженим набором повноважень визначається, виключно обсягом наявних у неї грошових ресурсів. Після їх вичерпання держава змушена або змиритися з втратою його громадянами своїх вкладів, або постійно виділяти системі додаткове фінансування в значних розмірах. Така система може застосовуватися лише державою, гарантовано володіє великим профіцитом бюджету, або не має розвинутої національної банківської системи.

Як правило, якщо роль і завдання органу, керуючого системою страхування депозитів досить вузькі, така система відіграє пасивну роль, вона тільки управляє фондом і виплачує відшкодування за депозитами. Ця обмежена роль прийнятна для приватної системи страхування, яка не має державних повноважень для заняття більш активної позиції. При широких повноваженнях страхового органу розглянута система може відігравати більш активну роль і також виступати в якості керуючого реструктуризацією або ліквідацією банків, у яких відгукується ліцензія, визначати спосіб їх реструктуризації, здійснювати їх продаж, рекапіталізацію чи ліквідацію та реалізовувати активи, які залишаються у неплатоспроможного банку.

Варто відмітити, що орган управління системою страхування депозитів, наділений широкими повноваженнями, буде діяти більш зацікавлено в напрямку мінімізації своїх ризиків.

Висновки з даного дослідження. Аналіз зарубіжної практики дозволяє зробити наступний висновок: аби страхування вкладів було ефективним, воно повинно бути частиною добре продуманої системи забезпечення фінансової безпеки держави, яка підкріплюється сильним пруденційним регулюванням і наглядом, ефективними законами і системою забезпечення їх виконання, а також адекватними режимами бухгалтерського обліку та розкриття інформації. Участь держави у створенні даної системи представляється обов'язковою як шляхом здійснення фінансової підтримки, так і наділенням страхового органу достатніми повноваженнями на законодавчому рівні.

Література

1. Thematic Review on Deposit Insurance Systems // http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_120208.pdf.
2. Турбанова, А. Системи страхування депозитів: мировая практика и тенденции развития / А.Турбанова, Е.Нестратенко // Финансовое право. – 2004. – №1. – С. 21-28.
3. Demircug-Kunt, A. Deposit Insurance around the World: A Comprehensive Database / A. Demircug-Kunt, B. Karacaovali, L. Laeven // World Bank Policy Research Working Paper. – № 36(28). – 2005. – P. 2-80.
4. Козьменко, С. М. Реформа національної системи гарантування вкладів: ключові положення та перспективи розвитку/ С. Козьменко, І. Школьник, Т. Савченко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 6. – С. 14-39
5. Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes // <http://www.efdi.net/documents.asp?Id=1&Cat=Directives>.
6. Волосович С., Тринчук В. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 8. – С. 28–34.
7. Аржевітін С. Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 11. – С. 3–7.
8. International Association of Deposit Insurance 2010/2011 Annual report. // http://www.dic.go.jp/english/e_shiryoe/enpo/e_2010-2011.pdf.

Бухтіарова А.Г. Роль і значення держави у побудові ефективної системи страхування вкладів / А.Г. Бухтіарова // Інноваційна економіка. – 2013. – № 2 (40). – С. 303–308.